

Міністерство освіти і науки України
Національний центр «Мала академія наук України»
LIX Всеукраїнська учнівська олімпіада з фізики, м. Львів, 2025
Теоретичний тур, 10-й клас
Умови та розв'язки

1. «Доплер-трамвай»

Два однакові швидкісні трамваї їдуть назустріч один одному і час від часу подають сигнали на однаковій частоті ν_0 . Водії кожного з трамваїв вимірюють частоту прийнятих ними сигналів від іншого трамвая мобільними телефонами.

Коли трамваї зближувалися, водій першого трамвая фіксував частоту $\nu_1 = 2323.2$ Гц сигналу від другого. Коли ж трамваї вже роз'їхалися, частота звуку сигналу від другого трамвая суттєво впала з ν_1 до $\nu'_1 = 1694.0$ Гц. Водій другого трамвая в цей самий час побачив, що частота сигналів від першого трамвая склала $\nu'_2 = 1687.5$ Гц. Вважати, що в обох випадках відстань між трамваями була набагато більшою за відстань між коліями.

А. Знайдіть частоту сигналів ν_0

Б. Знайдіть швидкості трамваїв, вважаючи, що швидкість звуку у повітрі дорівнює 330 м/с.

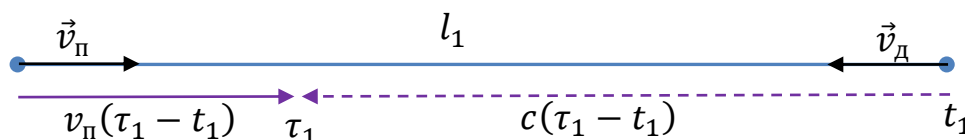
В. Дайте відповіді на питання А і Б, врахувавши, що весь час в напрямку руху першого трамвая дув вітер зі швидкістю 4 м/с.

Підказка: Коли відстань між джерелом сигналів і приймачем зменшується, приймач реєструє коротший проміжок часу між сигналами, а коли збільшується – більший. Так само змінюється і період звукових хвиль.

Розв'язання.

А. Розглянемо джерело сигналів і приймач, які рухаються назустріч один одному зі швидкостями v_d і v_n . Нехай відстань між ними в момент часу t_1 відправлення сигналу дорівнює l_1 . В момент часу τ_1 приймач отримує сигнал.

Тоді відстань l_1 приймач і сигнал подолали разом за час $\tau_1 - t_1$ (див. Рис.), тобто

$$l_1 = (v_n + c)(\tau_1 - t_1).$$

Для другого сигналу, який був відправлений джерелом у момент часу t_2 , можна записати аналогічне рівняння

$$l_2 = (v_n + c)(\tau_2 - t_2).$$

За час $\Delta t = t_2 - t_1$ між відправленням першого і другого сигналів відстань між приймачем і джерелом скоротилася на $(v_n + v_d)(t_2 - t_1)$. Віднімаємо від $l_1 - l_2$ і отримуємо:

$$(v_n + c)(\Delta t - \Delta \tau) = (v_n + v_d)\Delta t.$$

З цього рівняння виражаємо інтервал часу $\Delta \tau$ між отриманням двох сигналів приймачем через інтервал часу між їх надсиланням джерелом Δt .

$$\Delta \tau = \frac{c - v_d}{c + v_n} \Delta t.$$

Якщо під Δt і $\Delta \tau$ розуміти періоди звукової хвилі, то зв'язок частот, обернених до періоду величин, матиме вигляд:

$$\nu = \nu_0 \frac{c + v_n}{c - v_d}.$$

Зміну частоти внаслідок взаємного руху називають ефектом Доплера.

У нашому випадку ефект Доплера для всіх трьох випадків:

$$v_1 = v_0 \frac{1 + v_1/c}{1 - v_2/c}, \quad v'_1 = v_0 \frac{1 - v_1/c}{1 + v_2/c}, \quad v'_2 = v_0 \frac{1 - v_2/c}{1 + v_1/c}.$$

З першого і третього рівнянь відразу знаходимо $v_0 = \sqrt{v_1 v'_2} = 1980$ Гц.

Б. З першого і другого рівнянь з урахуванням v_0 знаходимо швидкості трамваїв: $v_1 = 22$ м/с, $v_2 = 30$ м/с.

В. Знайдені у п. Б. швидкості є насправді швидкостями відносно систему відліку «повітря», яка рухається вздовж напрямку руху першого трамваю з $v = 4$ м/с. Тоді відносно землі перший трамвай мав рухатись зі швидкістю $u_1 = v_1 + v = 26$ м/с, а другий йому назустріч зі швидкістю $u_2 = v_2 - v = 26$ м/с. Отже, виходить, що трамваї рухались з однаковими швидкостями.

Відповідь на питання А залишиться без змін $v_0 = \sqrt{v_1 v'_2} = 1980$ Гц.

Критерії оцінювання

10.1 «Доплер-трамвай»

1. Запис рівнянь, що пов'язують частоту джерела та частоту, яку реєструє приймач, для трьох випадків – 1 бал
2. Визначена частота сигналу джерела v_0 у випадку нерухомого повітря 1 бал
3. Визначена швидкість першого трамваю – **1,5 бал**, другого трамваю – **1,5 бал** у випадку нерухомого повітря.
4. У випадку наявності вітру визначена частота сигналу джерела v_0 – **0,5 бал**, визначені швидкості першого та другого трамваю – **0,5 бал**.

2. «Клубок нервів резисторів»

Учениця знайшла клубок резисторів, з якого стирчать три контакти. Позначимо їх А, В, С. Щоб дослідити цей клубок вона увімкнула джерело невідомої постійної напруги між контактами АВ та амперметр між контактами АС. Амперметр показав струм I_1 . Не відключаючи джерело, учениця увімкнула цей самий амперметр між контактами ВС, і він показав такий самий струм I_1 . Нарешті, вона увімкнула цей амперметр послідовно з джерелом між контактами АВ. Тепер амперметр показав інший струм I_2 .

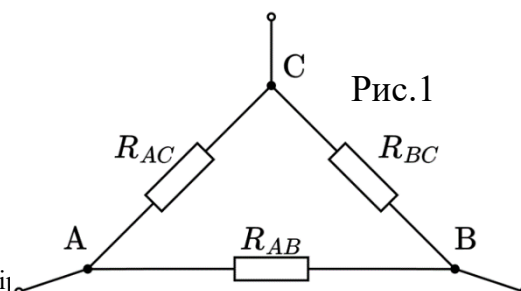
Уважаючи амперметр та джерело ідеальними, знайдіть **силу струму**, який протікатиме через амперметр, якщо його увімкнути послідовно з джерелом між контактами ВС.

Підказка. Можна змодельовати клубок резисторів схемою з мінімально можливою їх кількістю.

Розв'язання.

Для будь-якої комбінації резисторів, що має два виходи (позначимо їх Х та Y), можна порахувати загальний опір між виходами ХУ – $R_{ХУ}$. Тоді в усіх експериментах, де використовуються тільки ці два виходи ХУ, комбінація резисторів буде вести себе як один резистор з опором $R_{ХУ}$.¹

Аналогічні міркування можна провести і для будь-якої комбінації (клубка) резисторів, що має три виходи – А, В, С. Але тепер підключитись можна трьома різними способами (АВ, ВС, АС), тому замінити все на один резистор не вийде, але вийде замінити на еквівалентні три резистори. Їх можна, наприклад, з'єднати у вигляді трикутника або зірки. Як добре відомо, існує зв'язок між трикутником та зіркою, тому можна обрати будь-яку

¹Це можна довести, наприклад, за допомогою законів Кірхгофа. Рівняння Кі розв'язку цих рівнянь, лінійність залишиться і кінцевий результат теж виявиться лінійним. Більше того, вийде, що загальна напруга між точками ХУ, пропорційна повному струму з коефіцієнтом $R_{ХУ}$. Це і означає, що комбінація резисторів еквівалентна одному резистору з опором $R_{ХУ}$.

конфігурацію, в цій задачі з'єднання у вигляді трикутника буде зручнішим.

Тобто клубок, який знайшла учениця в загальному випадку можна замінити на трикутник резисторів, як зображено на рисунку 1 – з трьох невідомих резисторів R_{AB} , R_{BC} , R_{AC} .

Тепер розглянемо випадки підключень джерела та амперметра які дослідила учениця.

На рисунку 2 зображений перший випадок – джерело до контактів АВ, та амперметр до контактів АС. Оскільки амперметр ідеальний – його опір дорівнює нулю, тому через резистор R_{AC} струм текти не буде. Тоді легко побачити, що струм через амперметр дорівнює струму через резистор R_{BC} , та дорівнює

$$I_1 = \frac{U_0}{R_{BC}},$$

де U_0 – невідома напруга ідеального джерела.

Аналогічно буде для випадку, коли амперметр підключений до контактів ВС:

$$I_1 = \frac{U_0}{R_{AC}}.$$

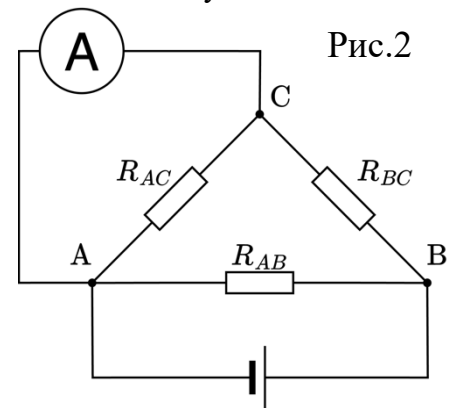

Рис.2

Звідси випливає, що опори між точками АС та ВС – однакові, позначимо їх як R :

$$R_{AC} = R_{BC} = R = \frac{U_0}{I_1}. \quad (1)$$

Тепер розглянемо третій випадок – коли амперметр послідовно з джерелом підключений до точок АВ (див. рисунок справа). Із законів послідовного та паралельного з'єднань легко знайти струм через амперметр. Виходить

$$I_2 = \frac{U_0(2R + R_{AB})}{2RR_{AB}}.$$

На майбутнє виразимо з цього рівняння R_{AB} :

$$R_{AB} = \frac{U_0 2R}{2RI_2 - U_0},$$

підставляючи $R = \frac{U_0}{I_1}$, отримаємо

$$R_{AB} = \frac{2U_0}{2I_2 - I_1}. \quad (2)$$

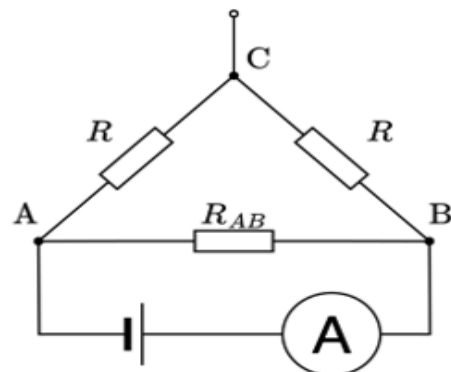

Рис.3

Разом рівняння (1) та (2) виражають всі три опори через напругу U_0 та струми I_1 , I_2 .

Тепер розглянемо останній випадок, в якому нам треба порахувати струм – коли амперметр послідовно з батарейкою підключений до контактів ВС (див.

рисунок 4). Використовуючи закони послідовного та паралельного з'єднання отримаємо формулу для струму через опори резисторів та напругу джерела: $I = \frac{U_0(2R+R_{AB})}{R(R+R_{AB})}$.

Підставимо в цю формулу, рівняння (1) та (2), отримаємо $I =$

$$\frac{U_0 \left(2 \frac{U_0}{I_1} + \frac{2U_0}{2I_2 - I_1} \right)}{\frac{U_0}{I_1} \left(\frac{U_0}{I_1} + \frac{2U_0}{2I_2 - I_1} \right)} = I_1 \frac{2(2I_2 - I_1) + 2I_1}{2I_2 - I_1 + 2I_1} = \frac{4I_1 I_2}{2I_2 + I_1}.$$

Відповідь: амперметр покаже струм $I = \frac{4I_1 I_2}{2I_2 + I_1}$, якщо його послідовно з джерелом підключити до контактів ВС.

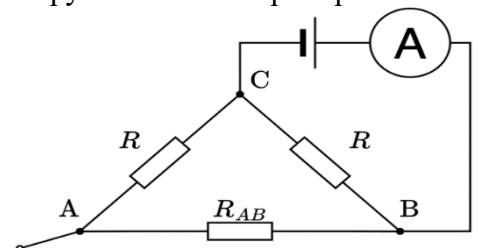

Рис.4

Спосіб 2

Клубок резисторів можна також замінити на зірку з резисторів. Позначимо їх r_A , r_B , r_C , відповідно до контактів до яких кожен резистор підключений. З перших двох вимірів ми знаємо, що коли джерело підключене до контактів АВ, амперметр підключений до контактів АС та ВС дає однакові покази. Це означає, що вся схема симетрична відносно контактів А та В, отже і опори біля цих контактів мають бути однаковими $r_A = r_B = r$. З простих правил послідовного та паралельного з'єднання можна виразити струм I_1 через опори r , r_C та невідому напругу джерела U_0 :

$$I_1 = \frac{U_0}{2r_C + r}.$$

Аналогічно, розглянувши третій вимір – випадок коли амперметр послідовно з джерелом підключений до точок АВ, вийде:

$$I_2 = \frac{U_0}{2r}.$$

З цього рівняння ми можемо виразити опір r :

$$r = \frac{U_0}{2I_2},$$

підставивши це у рівняння на I_1 , можна виразити також опір r_C :

$$r_C = \frac{U_0}{2I_1} - \frac{U_0}{4I_2}.$$

Тепер, виразивши невідомі опори через напругу та струми, перейдемо до останнього випадку: амперметр послідовно з батарейкою підключений до контактів ВС. В цьому випадку струм виходить

$$I = \frac{U_0}{r + r_C},$$

або підставляючи r та r_C :

$$I = \frac{U_0}{\frac{U_0}{2I_2} + \frac{U_0}{2I_1} - \frac{U_0}{4I_2}} = \frac{1}{\frac{1}{4I_2} + \frac{1}{2I_1}} = \frac{4I_1I_2}{I_1 + 2I_2}.$$

Тобто, як і очікувалось, відповідь не залежить від того, як розглядати клубок: як еквівалентний трикутнику чи зірці.

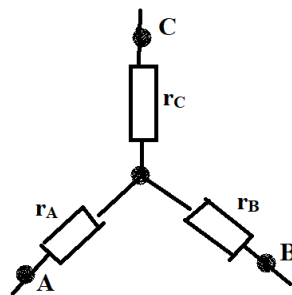

Рис.5

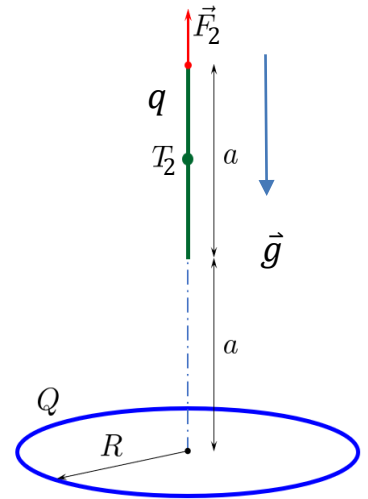
Критерії оцінювання

10.2. «Клубок нервів резисторів»

1.Запропона модель із трьох резисторів (схема трикутник, зірочка)	1.5
2.Зроблено коректні рисунки з поясненнями.	1.0
3. Правильно використано закон Ома для послідовного та паралельного з'єднань. Вірний хід задачі.	2.0
4. Пояснено перетворення та зроблено викладки	0.5
5. Отримано вірний результат	1.0

3. «Гумова електростатика»

Гумове кільце радіуса R , рівномірно заряджене зарядом Q , зафіксоване в горизонтальній площині. Діелектричний важкий стрижень довжини a , рівномірно заряджений по довжині зарядом q протилежного знаку, знаходиться на осі кільця на великій відстані від нього. Щоб утримувати стрижень в рівновазі, до його верхнього кінця прикладають силу F_1 , а сила натягу в його середині дорівнює T_1 . У другому експерименті стрижень пересунули так, що його нижній кінець опинився на висоті a від кільця. При цьому необхідна для утримання сила, прикладена до верхнього кінця стрижня, становила F_2 , а сила натягу в середині стрижня дорівнювала T_2 (див. рис.). У третьому експерименті стрижень ще додатково піднімають на відстань a вгору, а гумове кільце розтягають удвічі. **Якою силою** можна тепер утримувати стрижень в рівновазі? Поляризацією матеріалу стрижня та його деформацією знехтуйте.

Розв'язання.

В першій ситуації сила, якою ми утримуємо стрижень, дорівнює силі тяжіння, що діє на стрижень, $F_1 = mg$. Розглянемо тепер умову рівноваги нижньої половинки стрижня: на неї діє вдвічі менша сила тяжіння, сила відштовхування F_e від верхньої половинки стрижня, направлена вниз, і сила натягу, направлена вгору. Отже, $T_1 = \frac{F_1}{2} + F_e$. В другій ситуації сила натягу в середній точці відрізняється від T_1 на величину сили притягання F_r нижньої половини стрижня до кільця, $T_2 = T_1 + F_r$. Для аналізу третьої ситуації скористаємось методом подібності. Хоча ми і не можемо написати у явному вигляді вираз для сили взаємодії кільця зі стрижнем (це можна зробити лише інтегруванням по довжині стрижня!), але ми все ж можемо порівняти цю силу у другій та третій конфігурації. Коли ми збільшили відстань від стрижня до кільця і радіус кільця удвічі, вся система *майже* залишилася подібно збільшеною удвічі: незмінною залишилася лише довжина стрижня. Але можна уявити, що його наростили до вдвічі більшої довжини (і заряду!), так що сам він є половиною такого вдвічі збільшеного стрижня. При збільшенні всіх розмірів системи вдвічі сила взаємодії зменшиться в чотири рази. Окрім того, заряд вдвічі збільшеного стрижня вдвічі більший, тому сила взаємодії з ним буде лише у два рази меншою, а значить сила притягання між кільцем і самим стрижнем буде $F_r/2$. Це означає, що сила натягу в середині стрижня з другої ситуації дозволяє знайти повну силу, що діє на весь стрижень в третій. Тобто шукана сила становить

$$F_3 = F_1 + \frac{F_r}{2} = F_1 + \frac{T_2 - T_1}{2}.$$

Критерії оцінювання

10.3. «Гумова електростатика»

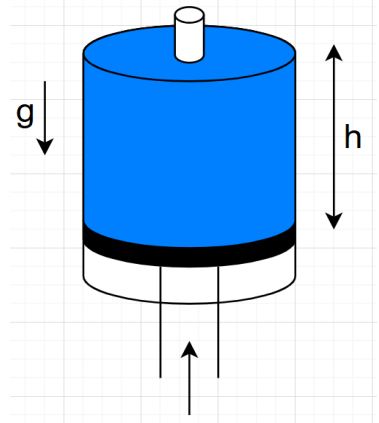
1. Встановлення зв'язку F_1 з силою тяжіння	0.5 бала
2. Встановлення зв'язку T_1 з силами тяжіння та кулонівського відштовхування	1.0 бал
3. Встановлення зв'язку T_2 та F_2 з силами тяжіння та кулонівськими	1.5 бала
4. Застосування міркувань подібності	2.5 бала
5. Отримання кінцевого результату	0.5 бала

РАЗОМ

6,0 балів

4. «Прискорений шприц»

Шприц з маленьким «носику» повністю заповнили водою і утримують у вертикальному положенні з отвором від «носику» вгору, підтримуючи поршень шприца так, щоб вода не витікала. Висота води в шприці дорівнює h , «нозик» при цьому незаповнений, площа поперечного перерізу шприца дорівнює S_1 , площа перерізу «носику» S_2 (S_2 можна вважати набагато меншою за S_1). На поршень почала діяти сила F , спрямована вертикально вгору і більша за силу, потрібну для утримання його в нерухомому стані. Через деякий короткий час під її дією поршень починає рухатися з невеликим прискоренням. **Знайдіть величину цього прискорення, вважаючи його сталим.**

Поверхневими явищами, в'язкістю води та тертям між поршнем та стінками шприца знехтувати.

Розв'язання.

Застосуємо закон зміни енергії для води в шприці при зміщенні поршня на невелику відстань Δx .

$$A_{\text{зовн}} = \Delta W_{\text{мех}},$$

де $A_{\text{зовн}} = F\Delta x$, а $\Delta W_{\text{мех}}$ – зміна механічної енергії води, яка складається із зміни потенціальної енергії води при підйомі води, та зміни кінетичної енергії внаслідок появи прискорення.

Закон зміни енергії вже для випадку, коли поршень підіймається в гору із певною швидкістю v_1 (при висоті стовпа рідини в шприці h').

$$F\Delta x = \Delta x S_1 \rho h' g + \frac{\Delta x S_1 \rho v_2^2}{2} + \frac{(h' - \Delta x) S_1 \rho (v_1 + a\Delta t)^2}{2} - \frac{h' S_1 \rho v_1^2}{2}.$$

Перший доданок це зміна потенціальної енергії в полі сили тяжіння, другий доданок – кінетична енергія води в носіку при витисканні в нього води зі шприца. Третій та четвертий доданки це різниця енергій всієї води у тубусі при зміщенні поршня на Δx . Будемо лишати лише доданки із першою ступінню малості. Тоді використаємо, що $\Delta x \approx v_1 \Delta t$.

$$F v_1 \Delta t = v_1 \Delta t S_1 \rho h' g + \frac{v_1 \Delta t S_1 \rho v_2^2}{2} + h' S_1 \rho v_1 a \Delta t - \frac{v_1 \Delta t S_1 \rho v_1^2}{2}.$$

Останній доданок в правій частині значно менший за другий ($v_1^2 \ll v_2^2$). Ним можна знехтувати. Скоротимо на $v_1 \Delta t$.

$$F = S_1 \rho h' g + \frac{S_1 \rho v_2^2}{2} + h' S_1 \rho a.$$

Використовуючи рівняння нерозривності $S_1 v_1 = S_2 v_2$, отримаємо

$$v_1^2 = \frac{2S_2^2}{S_1^2} \left(\frac{F}{\rho S_1} - h' (g + a) \right). \quad (1)$$

Швидкість при рівноприскореному русі і прискорення пов'язані кінематичним співвідношенням

$$v_1^2 = v_0^2 + 2a(H - h'). \quad (2)$$

Тут H – це висота стовпчика води, при якій можна стверджувати, що прискорення a вже встановилось. А швидкість v_0 – початкова швидкість в рівноприскореному русі:

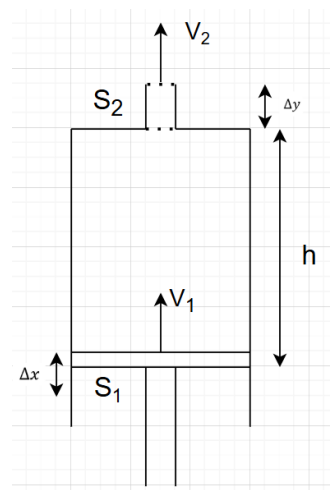
$$v_0^2 = \frac{2S_2^2}{S_1^2} \left(\frac{F}{\rho S_1} - h' g \right).$$

Рівняння (1) та (2) містять змінну невідому величину h' . Кожне з рівнянь можна представити у вигляді

$$v_1^2 = A_1 - B_1 \cdot h' \text{ та } v_1^2 = A_2 - B_2 \cdot h'$$

Порівнюючи коефіцієнти B_1 та B_2 отримуємо

$$2a = \frac{2S_2^2}{S_1^2} (g + a).$$

А значить, $a = \frac{g}{\frac{s_1^2}{s_2^2} - 1} \approx g \frac{s_2^2}{s_1^2}$.

Примітка: Варто відмітити, що перехідний процес між прискоренням з першої частини задачі, яке було рівне $\frac{F}{m} - g$, до прискорення $g \frac{s_2^2}{s_1^2}$ відбувається певний короткий час, за який швидкість доростає до V_0 . Але нам розгляд самого перехідного процесу в даній задачі не потрібен.

Зверніть також увагу на те, що пряме застосування рівняння Бернуллі в цій задачі було б недоцільним, адже Бернуллі використовується лише для стаціонарних потоків і не враховує, для прикладу, зміну енергії води в середині між двома крайніми перерізами внаслідок наявності прискорення. В даній задачі це грає ключову роль.

Критерії оцінювання

10. 4. Прискорений шприц»

1. Отримання рівняння руху (виразу для зв'язку сили і прискорення)	3,0
2. Кінематичний зв'язок швидкості руху і прискорення	1,0
3. Порівняння виразів для швидкості руху рідини, що отримані в 1 та 2 пунктах	1,5
4. Отримання кінцевого результату	0,5
Сума	6.0

5. «Титан»

370 років тому, 25 березня 1655 року, нідерландський вчений Християн Гюйгенс відкрив супутник Сатурна Титан. Титан – єдиний супутник планет Сонячної системи, що має щільну атмосферу. Більш того, атмосферний тиск на його поверхні перевищує земний майже в 1,5 рази і дорівнює $P = 146,7$ кПа.

А. У скільки разів маса атмосфери Титану менша за масу Титану без атмосфери?

Гравітаційна стала $G = 6,674 \cdot 10^{-11} \text{ Н} \cdot \text{м}^2/\text{кг}^2$, прискорення вільного падіння на поверхні Титану $1,352 \text{ м/с}^2$.

20 років тому, 14 січня 2005 р. космічний зонд Гюйгенс Європейського космічного агентства здійснив м'яку посадку на поверхню Титану. На Рис. фрагмент відеоінтерпретації перших секунд після посадки зонду і падіння парашуту, розрахований на основі отриманих даних.

Б. Враховуючи, що сила опору повітря залежить від швидкості руху зонду, густини атмосфери і площі поперечного перерізу (безрозмірний коефіцієнт пропорційності у відповідному співвідношенні вважати рівним порядку одиниці), **оцініть швидкість зонду** перед зіткненням з поверхнею. Діаметр зонду $d = 1,3$ м, маса $m = 320$ кг. Атмосфера Титану (як і Землі) складається переважно з азоту N_2 , але має температуру -180°C . Універсальна газова стала

$R = 8,3 \text{ Дж}/(\text{моль} \cdot \text{К})$. Азот вважати ідеальним газом.

В. Титан зі швидкістю $5,6 \text{ км/с}$ за 16 діб робить оберт навколо Сатурна в тому ж напрямку, в якому Сатурн зі швидкістю $9,7 \text{ км/с}$ за 29 років обертається навколо Сонця. Вважаючи, що орбіта Титану лежить в площині орбіти Сатурну, зобразіть у системі відліку Сонця **фрагмент траєкторії** Титану і визначте **мінімальний та максимальний радіуси її кривизни**.

Розв'язання.

А. Маса атмосфери знайдемо з $m_a g = P_a \cdot 4\pi R^2$, масу Титану без атмосфери з виразу для прискорення вільного падіння на поверхні $g = \frac{Gm}{R^2}$. Звідси

$$\frac{m}{m_a} = \frac{g^2}{4\pi G P} \approx 14900.$$

Б. З розмірних міркувань сила опору повітря $F = k\rho S v^2$, де k – безрозмірний коефіцієнт, S – площа парашуту, діаметр якого згідно з рисунком удвічі більший за діаметр d самого зонду, а, отже, вважатимемо, що радіус парашуту дорівнює d .

Під час довгого падіння швидкість тіла встановлюється такою, що сила опору повітря компенсує силу тяжіння. Отже з $k\rho S v^2 = mg$ знаходимо

$$v \approx \sqrt{\frac{mg}{\rho S}}.$$

З рівняння стану ідеального газу знайдемо густину атмосфери поблизу поверхні. Навіть не знаючи цього рівняння, з аналізу розмірностей можна отримати

$$\rho = \frac{\mu P}{RT}.$$

Остаточного маємо

$$v \approx \sqrt{\frac{mgRT}{\pi d^2 \mu P}} \approx 3 \frac{\text{м}}{\text{с}}.$$

Швидкість зонду перед посадкою згідно даних з зонду була 4,4 м/с.

В. В обох системах відліку і «Сатурн», і «Сонце» в однаковому положенні на Титан діють однакові сили гравітації і викликають однакове прискорення $\frac{v_{\text{відн}}^2}{r_{\text{кр}}}$. Але внаслідок різної відносної швидкості $v_{\text{відн}}$ радіуси кривизни траєкторій будуть різними. За умовою Титан рухається відносно Сатурна зі швидкістю $v = 5,6$ км/с, і його траєкторію у цій системі відліку можна вважати колом, радіус якого і є радіусом кривизни $r = \frac{v}{\omega} = \frac{vT_{\text{тит}}}{2\pi}$ траєкторії в системі відліку «Сатурн». У системі відліку «Сонце» з рівності прискорень маємо $r_{\text{кр}} = r \frac{v_{\text{відн}}^2}{v^2}$.

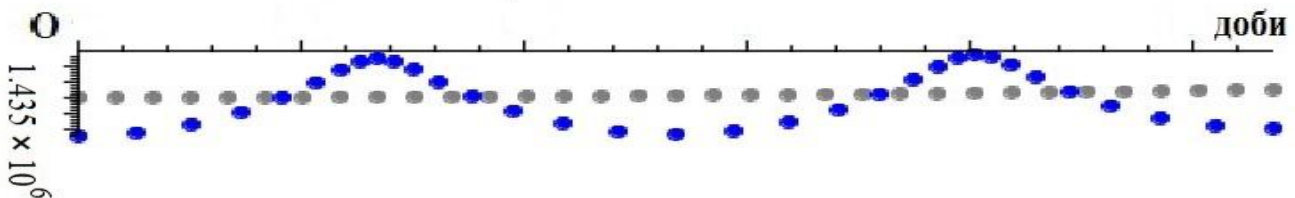
Тоді для найближчої і найвіддаленішої від Сонця точок

$$r_{\min} = r \frac{(V - v)^2}{v^2} = \frac{vT_{\text{тит}}}{2\pi} \left(\frac{V}{v} - 1 \right)^2 = 660 \text{ тис. км.}$$

$$r_{\max} = r \frac{(V + v)^2}{v^2} = \frac{vT_{\text{тит}}}{2\pi} \left(\frac{V}{v} + 1 \right)^2 = 9,2 \text{ млн км.}$$

Насправді все дещо складніше, тому сприйматимемо це як деяке наближення. Зазначимо, що у системі відліку Сатурна траєкторія Титану дійсно може вважатися колом, оскільки сила, з якою Титан притягується до Сатурна більша за середню силу його притягання до Сонця приблизно в

$$\frac{GM_{\text{сат}}}{r^2} / \frac{GM_{\text{сон}}}{R^2} = \frac{v^2}{r} / \frac{V^2}{R} = \frac{v}{V} \frac{T_{\text{сат}}}{T_{\text{тит}}} \approx 380 \text{ разів.}$$

На рисунку зображені положення Сатурну й Титану відносно Сонця (відстані у тис. км, Сонце зліва) з інтервалом в одну земну добу. Бачимо, що траєкторія Титану вигинається в бік Сатурну у крайніх по відношенню до Сонця положеннях. Тому відносно Сонця обов'язково буде зміна опуклості на вгнутість траєкторії. У цих точках радіус кривизни траєкторії прямує до нескінченності, а рівнодійна сил тяжіння Титану до Сонця й Сатурну в цей момент спрямована вздовж дотичної до траєкторії і тому не викривляє її.

Тому остаточно: $r_{\min} = 660 \text{ тис. км, } r_{\max} \rightarrow \infty$.

Критерії оцінювання

10.5 «Титан»

Пункт А: 1 БАЛ – правило округлення + співвідношення мас.

Пункт Б: 2.5 БАЛИ –

1 бал – правильний запис залежності сили опору від площі й швидкості;

1 бал – вказано, що швидкість залишається сталою;

0,5 бала – запис густини з рівняння стану.

Пункт В: 2.5 БАЛИ –

1 бал – правильно визначено максимальний й мінімальний радіуси;

1 бал – враховано, що впливом притягання Титана до Сонця можна знехтувати й тоді перераховано значення максимального радіуса;

0,5 бала – зображення траєкторії руху

Задачі запропонували: 1. Орлянський О.Ю., 2. Рідкокаша І.П. 3. Майзеліс З.О., 4. Олійник А.О., 5. Орлянський О.Ю.